

INSTRUMENTALISTIČKA TEORIJA O JEZIKU I KARL MARX

HEDA FESTINI

Najprominentnije lingvističke teorije o jeziku (jezik-standard¹) implicitno sadrže neke komponente instrumentalističke koncepcije. Najmodernije teorije lingvističke semantike (generativna gramatika) vrlo su bliske instrumentalističkom tretmanu značenja kao konotativno-denotativnog međuodnosa. Međutim, u filozofiji jezika, kao i u filozofskoj semantici, instrumentalistička koncepcija o jeziku još nije izgrađena u teoriju. Da ne bi opet postala aktuelnom nekadašnja Quineova slična tvrdnja² i za odnos lingvistike i filozofije jezika, nameće se filozofiji jezika i filozofskoj semantici kao urgentna zadaća izgradnja instrumentalističke teorije o jeziku. Teorijsko razjašnjenje instrumentalnog karaktera jezika, sa stanovišta filozofije, moglo bi također biti od koristi i lingvistici.

U suvremenoj se filozofiji problematika jezika različito ocjenjivala: kao kritika znanstvenog jezika (logička sintaksa i semantika), što je bio jedini problem filozofije za neopozitiviste; kao analiza govornog jezika, što je također bio isključivi problem filozofije za oksfordsku školu. No umjereni neopozitivist K. Popper smatrao je da razumijevanje funkcije jezika sačinjava samo dio kozmološkog problema razumijevanja svijeta, nas i našeg znanja u njemu. Stoga on ne prihvaća pretvaranje problematike jezika u jedini problem filozofije.³ Za ekstremne solucije nije ni kritičko-marksistički analitičar E. Melandri, koji, povezujući logičku sintaksu i semantiku, pripisuje u filozofiji jezika prvoj od njih zadaću da izgrađuje tehniku upotrebe jezičnih instrumenata, dok drugoj namjenjuje da bude semantika konteksta.⁴ Takvih primjera bi se još

¹ Osobito zamjetljivo u tumačenjima razlike između standarda i dijalekta, usp. D. Brozović, »Slavjanske standardne jazyki i sravnitel'nyj metod«, VJa, XVI/1967, I str. 3—33.

² Willard van Orman Quine, *From a Logical Point of View*, Cambridge, Mass. 1953, VII 1, II 1.

³ Karl Popper, *The Logic of Scientific Discovery*, London, 1968,⁵ str. 15.

⁴ Enzo Melandri, »Introduzione« u knjizi Irving Copi, *Introduzione alla logica*, Bologna, 1964, str. XXVI, XXIII.

H. FESTINI

moglo naći i svi su oni dokaz da problematika jezika treba da dobije adekvatno mjesto u filozofiji, daleko od svakog precjenjivanja, ali i podcjenjivanja.

Svrha je ovog rada da preko kritike ostalih teorija upozori na prednosti instrumentalističke koncepcije, da prikaže njezine predstavnike, a posebno da dokaže kako je Marxov marginalni i sporadički osvrt na jezik ipak dovoljan da se uvrsti u instrumentalističku koncepciju. Posebna je namjena ovog rada, kao uvodne upute u instrumentalističku teoriju o jeziku, da pokaže njezine izrazite prednosti za razvoj lingvistike.

Problem jezika najprije se javlja kao pitanje njegova podrijetla, a tek potkraj XIX st. pretežno kao semantičko pitanje podrijetla i formiranja značenja, te, napokon, kao problem intersubjektivnosti znakova. Od Elejaca do Heraklita u zapadnoevropskoj filozofiji tumačilo se podrijetlo jezika na dva načina: naturalistički ili konvencionalistički. U naturalističkoj teoriji već se od početka kazualno tumačila prirodnost veze između znaka i predmeta (Heraklit, cinici), premda se karakter prirodnosti različito određivao: a. kao prirodna produkcija zvukova (Epikur, Lukrecije, Condillac, Rousseau); b. kao onomatopeja (Herder); c. kao metaforičko stvaranje (G. B. Vico, Hamann) i d. kao slika svijeta (Antisten, stoici, Fichte, Hegel). U navedene podvrste naturalističke teorije mogu se uvrstiti i koncepcija jezika nekih lingvista, a i mnogih vodećih filozofa iz nedavne prošlosti, kao i sadašnjice.⁵ Kako u klasičnom, tako i u modernijem konvencionalizmu, jezik se tretirao kao rezultat pogodbe, tj. konvencije odnosa između znaka i predmeta (Elejci, sofisti, Megarani, djelomice Aristotel, srednji vijek, Lock, Wittgenstein i neopozitivizam).

Osim posebnih ograničenosti, karakterističnih za svaku od njih pojedinačno,⁶ obje te teorije imaju zajedničku pogrešku: relacije tumače kao nužnost. Međutim, kategorijom nužnosti ne može se objasniti nastanak jezika, njegovo formiranje, ni promjenljiv karakter, a posebno ne jezik kao problem intersubjektivnosti znakova. Posljednje, zato, postaje izričitim problemom tek u XX st. kao pitanje kako znakovi omogućuju sporazumijevanje. Klasični naturalizam opet se javlja u tumačenju sporazumijevanja kao pri-

⁵ Sve prve tri varijante upotrebljavao je M. Müller; Jespersen prvu, pretežno d Mauthner (usp. F. von Mauthner, *Die Sprache*, Frankfurt am/M., str. 24, 25); b varijantu upotrebljavao je Cassirer, c varijantu Croce.

⁶ U a varijanti ostao je otvoren problem objektivizacije jezika, jer se ne uspijeva razjasniti nastanak apstraktnih termina, kao i u c varijanti; d varijantu je kritizirao Max Black: ne obrazlaže se sama sa sobom pretpostavka da jezik i stvarnost moraju nužno sličiti, usp. Max Black, *Language and Philosophy*, Ithacs, N. Y. 1952, V 4.

rodnog procesa, a konvencionalizam tumači, kao i prije, da je ono rezultat pogodbe. Novi su se odgovori tražili u onim pravcima koji su taj odnos tretirali kao rezultat izbora, a to je omogućivalo treću teoriju o jeziku — instrumentalističku.

A. Klasičnu naturalističku teoriju o jeziku preuzeli su matematički logičari, a M. Heidegger razvio ju je do kraja. Među logičarima najviše su joj bili skloni logicisti (B. Russell, L. Wittgenstein u svojoj prvoj fazi), a manje neopozitivisti (R. Carnap samo djelomice).

Russellova naturalistička koncepcija jezika proizlazi iz pretpostavke o korespondenciji riječi i predmeta, što jezik određuje kao kompleks rečenica, čiji sastavni dijelovi — simboli — znače činjenice, i što ujedno određuje njihovu istinitost ili neistinitost. Da bi se razumjeli simboli, treba direktno spoznati činjenice.⁷

Taj atomički realizam bio je osnovnom pretpostavkom L. Wittgensteina. On je temeljnu naturalističku tezu da je jezik manifestacija onoga što jest, izgradio na dvjema pretpostavkama: svijet je cjelokupnost činjenica i jezik je cjelokupnost propozicija (stavova).⁸ Odnos jezika i svijeta tumači kao logičku sliku svijeta, ali uzalud insistira na razlici slike i kopije,⁹ jer su jezik i svijet ipak identični u smislu manifestacije svijeta u jeziku. Na najjasniji je način to izrazio postavkom inače poznatom kao solipsističkom tvrdnjom: granice mog jezika granice su mog svijeta (5.6). Kako je jezik cjelokupnost propozicija, a one su slika stvarnosti (4.021), dok je slika svijeta cjelokupnost istinitih misli (3.01), to Wittgenstein pokazuje da moj jezik ne može biti drugo do moj svijet na dvostruk način: zato što se logičkom slikom identificiraju činjenice i elementarne propozicije,¹⁰ i zato što sve ono što se može misliti, može se izraziti u jeziku (5.61). Iz toga logično proizlazi da su jezik i svijet jedno (4.014). Međutim, tako su također svijet i logika jedno, jer prikazivati nešto u jeziku što »proturječi logici«, nemoguće je. (3.032). Na taj način, Wittgenstein je priznao samo nužnu relaciju i onemogućio svoje prethodno uporno dokazivanje da je osnovna kategorija za svijet slučajnost (1, 1.12, 2), a za logiku nužnost.¹¹ Wittgenstein je nužnost zamijenio krivom kategorijom — slučajnošću, koja je naličje nužnosti (ili njezina sukategorija),

⁷ Bertrand Russell, *Logic and Knowledge*, London, 1956, str. 195—196.

⁸ Ludwig Wittgenstein, *Tractatus logico-philosophicus*, Sarajevo, 1960, 1. 1, 4.001.

⁹ *ib.* 2.181. W. v. O. Quine također je smatra teorijom kopije, usp. Willard van Orman Quine, »The inscrutability of reference« u Danny D. Steinberg and Leon A. Jakobovits, *Semantics*, Cambridge, 1971, str. 142.

¹⁰ Ludwig Wittgenstein, *op. cit.* 4.032, 4.04, 4.0311.

¹¹ *ib.* 2.021, 2.012, 4.464(1), 5.1362, 5.473(3), 6.1, 6.37.

umjesto mogućnošću, koju nikada nije razumio.¹² Zato se dogodilo da je obnovio i tradicionalističko determinističko tumačenje veze riječi i stvari iz naturalističke teorije.

Koliko je naturalistička teorija neprikladna, zamjetljivo je u javljanju česte tendencije da se s njome miješaju i druge teze, koje pripadaju konvencionalističkoj teoriji. Otuda kontradikcije — neki su teoretičari prvenstveno naturalisti, ali ponekad i konvencionalisti (Wittgenstein), ili su konvencionalisti, ali ponekad i naturalisti (Carnap).¹³

Svakako je najkonzekventnije naturalističku teoriju o jeziku razvio M. Heidegger. No teorija jezika kao kuće bitka najbolje afirmira neupotrebljivost naturalističke koncepcije.¹⁴

B. Moderna interpretacija konvencionalizma omogućena je otkrićem neeuclidovskih geometrija, kada ga je kao princip za geometriju proklamirao Poincaré, nasuprot Le Royevu prijenosu na sve znanosti.¹⁵ Njegovu upotrebljivost u cijeloj matematici dokazala je Hilbertova formalistička škola, pod čijim se utjecajem ponajprije razvio logički pojam konvencionalizma. Koristeći se i nekim Wittgensteinovim tezama iz njegove prve faze, R. Carnap je konvencionalizam izgradio u opću tezu o logičkoj strukturi jezika. Ipak je konvencionalizam poprimio ekstreman oblik preko Wittgensteina iz njegove druge faze, kada se izjednačio s arbitrarnosti.

U svojem prvom djelu Wittgenstein tvrdi da se u neznakovnom jeziku običnog govora ne razabire logika jezika (3.325), a logika znakovnog jezika odjeljuje ono što pripada znakovnomu od neznakovnog jezika, postajući kritika jezika (4.0031). Kako se njome otkriva ono što je nužno u prirodi jezičnih znakova (6.124), logika jezika je logička gramatika ili sintaksa jezika (3.325, 3.334) i kao takva, ona je nadređena i samoj lingvistici (6.123). Redukcionističku tezu, toliko značajnu za neopozitivizam, Wittgenstein je već izrazio: sva je filozofija »kritika jezika« (4.0031), pa je tako otvorio perspektivu za razvoj filozofije kao sintakse jezika, kojoj je temeljni princip — konvencionalizam. Wittgenstein je također opisao i dvije osnovne komponente konvencionalizma: proizvoljnost izbora sistema, koja se temelji na slučajnosti nagodbe, i nužnost unutrašnje

¹² Mogućnost je drugi naziv za nužnost (»sve« mogućnosti npr.), ib. 2.122, 2.0123, 2.0124; mogućnost upotrebljava u starom asertornom modalnom značenju, ib. 4.464.

¹³ Semantičke jezične sisteme je tretirao kao prirodne, usp. Rudolf Carnap, *Fondamenti di logica e matematica*, Torino, 1956, str. 10—12.

¹⁴ Heidegger smatra da treba pustiti sam jezik da nam govori. Jezik je otkrivajuće pojavljivanje, on se otkriva čovjeku kao kazivanje, usp. Martin Heidegger, *Unterwegs zur Sprache*, Pfullingen, 1959, str. 191, 203, 256.

¹⁵ Nicola Abbagnano, *Dizionario di filosofia*, Torino, 1968, str. 169.

veze sistema.¹⁶ On predaje u baštinu neopozitivizmu, slijedeći B. Russella, logicističku ideju o idealnom jeziku (3.343), koja je suprotna principu konvencionalizma kao afirmaciji pluraliteta jezika.

Te oprečne tendencije bit će prisutne u jezičnim koncepcijama R. Carnapa, glavnog predstavnika neopozitivizma. Carnap je uvijek branio — protiv hegelijansko-idealističke bifurkacije znanosti na pozitivne i duhovne znanosti — tezu o jednom jeziku i jednoj znanosti. Rezultat je te intencije njegovo djelo »Logička sintaksa jezika«, koja je, identificirana sa specijalnim jezikom znanosti, trebala biti taj jedinstveni jezik čija bi pravila važila za jezik uopće (par. 81). Zapravo je taj idealizirani jezik bio formalizirana simbolička formulacija deduktivnog postupka Hilbertova pojma matematike, u kojem je značenje termina i smisao propozicija bio napušten (par. 61). Takvo je shvaćanje jezika kulminiralo u tzv. neopozitivističkoj fizikalističkoj tezi Neuratha i Carnapa.¹⁷ Međutim, sam Carnap je u logičko-sintaktičkoj analizi znanstvenih termina i propozicija naišao na problem njihovih relacija, koji je bio rješiv sa stanovišta konvencionalnosti sistema. Tako se javila jedna nova tendencija, oprečna idealu jedinstvenog jezika: pluralitet i relativitet jezika, koju tezu Carnap u istom djelu osigurava poznatim principom tolerancije.¹⁸ Istodobno priznanje pluraliteta jezika iziskivalo je uvođenje novog problema, problema značenja, koji je izazvao interes prema novoj disciplini, semantici. Tako se nametnulo i pitanje odnosa između sintakse i semantike. No, sve te novine nisu u biti ugrozile princip konvencionalizma, nego su samo pridonijele preciznijem formuliranju modernog pojma konvencional-

¹⁶ Wittgenstein znanstvene sisteme upoređuje s mrežom: različite teorije su različite mreže, manje ili više primjenljive na bijelu površinu univerzuma. Ti su sistemi proizvoljni (usp. Ludwig Wittgenstein, *op. cit.*, 3.341), ali je njihova unutarnja struktura strogo određena: »... koju god zgradu želiš podići, svaku moraš nekako sastaviti od ove i samo ove građe«, *ib. str.* 175, također 3.342.

¹⁷ Svaki smisleni stav u bilo kojoj domeni istraživanja može biti preveden na jezik fizike, koji sadrži stavove što tvrde kvantitativne relacije između prostorno-vremenskih predmeta. Taj je jezik univerzalan, a onaj koji se u nj ne može prevesti, parcijalni je jezik. Ernest Nagel opisujući tezu fizikalizma kaže da je ona u proturječnosti s temeljnom neopozitivističkom podjelom iskaza na empirijske i teorijske, jer je prevođenje, koje ta teza iziskuje takvom podjelom onemogućeno, usp. Ernest Nagel, *Logic without Metaphysics*, Glencoe, Illin., 1956. str. 218—219, 230, 240.

¹⁸ Princip tolerancije formuliran je u par. 17 Carnapove »Logičke sintakse«, a pluralitet jezika potvrđen je u par. 2. Taj su princip mnogi kritizirali, no najuspješnije E. Nagel koji pokazuje da je to nekorektan princip za izbor jezika, jer on može biti arbitraran, a da ipak jezik mora biti adekvatan sasvim određenoj strukturi, usp. Ernest Nagel, *op. cit.*, str. 238.

nosti.¹⁹ Carnap je u svojoj drugoj razvojnoj fazi nastojao afirmirati taj princip, ali nije svagda uspijevao izbjeći ponovno javljanje suprotnih teza o jednom ili više jezika.²⁰ On se nije odrekao ni svoje osnovne teze iz ranije faze — sintakse jezika — dapače, uspio je još preciznije definirati njezinu zadaću: sintaksa o jeziku — objektu jest formalna teorija tog jezika — objekta, formulirana u metajeziku (ib. str. 24—25). Također je ponovno potvrdio princip konvencionalizma (ib. str. 5, 43), pa naravno i princip tolerancije (par. 11 i 12). U svojoj završnoj fazi Carnap je smatrao, potvrđujući tezu o pluralitetu jezika, da je došao do najliberalnijeg pojma jezika.²¹

Ipak je konvencionalizam dotjerao do ekstrema, do arbitrarosti tek Wittgenstein u drugoj razvojnoj fazi, pustivši maha kategoriji slučajnosti do kraja. Centralna teza u *Filozofskim istraživanjima*, koja je već prije kolala u njegovim predavanjima, skupljenima u Plavoj knjizi,²² bila je ideja o riječi kao šahovskoj figuri (*Filozofska istraživanja*, str. 46, točka 7,24) i jeziku kao igri (ib., toč. 108, str. 85). Nastanak jezičnih igara shvaća kao proizvoljnost slučaja: »nove jezičke igre, kako bismo mogli da kažemo, nastaju, a druge zastarjevaju i padaju u zaborav«.²³ Takva samosvrha jezičnih igara²⁴ vodi nesavladljivoj heteronomiji jezika, koja može opravdati izmjenljivost i promjenljivost jezika,²⁵ ali samo pukom proizvoljnošću igara koje nastaju proizvoljnom kombinacijom. U običnom jeziku sve je već dano, idealni jezik ne treba tražiti, jer se on već nalazi u običnom govoru, koji je najbolji kakav jest.²⁶ Stoga je uzaludan svaki pokušaj da se takvoj konstantnoj i bezrazložnoj promjenljivosti nađu neke relacije, pa je bespredmetan svaki pokušaj filozofije da među njima uspostavi neki red — ona nema što da razjašnjava,

¹⁹ To je pojam koji je upotrebljiv u znanosti: temeljne propozicije bilo kojeg deduktivnog sistema jesu konvencije, što znači da nisu ni istinite ni lažne, nego mogu biti birane na temelju određenih kriterija, koji ipak dopuštaju nove izbore što omogućuju daljnji razvoj istraživanja.

²⁰ Carnap potvrđuje tezu pluraliteta jezika tvrdnjom da se jedan jezik formira kao sistem činova i navika u cilju koordinacije aktivnosti među članovima grupe, usp. Rudolf Carnap, op. cit., str. 5. No ipak insistira na jednom jeziku (jezik znanosti) kojim se postavljaju tvrdnje (assertion), što se izražavaju određenom vrstom propozicija — iskazima (sentence), ib., str. 5.

²¹ Rudolf Carnap, *Analicità, significanza, induzione*, Bologna, 1971, str. 238—239.

²² Ludwig Wittgenstein, *Filozofska istraživanja*, Beograd, 1969. »Predgovor«, str. 16.

²³ ib., str. 51—52.

²⁴ U par. 11 kaže da različite funkcije riječi proizlaze iz sistema igre.

²⁵ Ludwig Wittgenstein: »Ima bezbroj različitih načina primjene svega onoga što zovemo 'znači', 'reći', 'rečenica'«, op. cit., str. 51—52.

²⁶ ib., str. 124, 101, 98., a nešto slično je rekao u *Tractatus logico-philosophicus*, 5.5563.

nego naprosto samo da jezik opiše.²⁷ Ispraznost Wittgensteinova stava arbitrarnosti najbolje pokazuje Blackova kritika: to je teza o heteroigri — ako ne pomaže jedan jezik sa svojim pravilima igre, onda se nalazi drugi, a jedino je opravdanje korespondencija s pravilima heteroigre.²⁸

Jezik kao rezultat slučaja tretiraju i neki drugi pristalice arbitrarnosti.²⁹

C. Treća varijanta filozofskoga tumačenja jezika tretira upotrebu intersubjektivnih znakova kao mogućnost njihova izbora u svrhu afirmacije simboličke funkcije jezika i efikasnosti komunikacije.³⁰

Premda se K. Marx nije eksplicitno bavio problematikom jezika, ipak je njegovih nekoliko rečenica dovoljno da u njima prepoznamo instrumentalistički odnos prema jeziku koji je logična posljedica njegova funkcionalističkog objašnjavanja svijesti:³¹ »Jezik« je star koliko i svijest — jezik i jest praktična, stvarna svijest, koja postoji i za druge ljude, pa također i za mene samog, a jezik nastaje kao i svijest tek iz potrebe, iz nužde saobraćanja s drugim ljudima.«³² Taj odlomak o jeziku kao praktičnoj, stvarnoj svijesti ne daje međutim pravo da se jezik interpretira kao odraz stvarnosti, kako to čini Schaff,³³ jer je već odavna u marksističkoj

²⁷ Ludwig Wittgenstein, *Filozofska istraživanja*, str. 88, točka 124; str. 89, točka 132—133.

²⁸ Max Black, *Problems of Analysis*, Ithaca, 1954, str. 279.

²⁹ G. Herdan, *Language as Choice* (1946), Sh. Weaver, *The Mathematical Theory of Communication* (1949).

³⁰ Prvi je tretirao jezik kao produkt izbora Platon, nasuprot naturalističkom tumačenju jezika, koje u njegovu »Kratilu« predstavlja sam Kratil (383 a), i konvencionalističkomu, koje predstavlja Hermogen (384 c—d). Sokrat, kao predstavnik toga trećeg stajališta, iznosi instrumentalistički karakter jezika: jezik se formira prilagođavajući se svojoj svrsi. Zato Platon može, prvi i dugo vremena jedini, upotrebu jezika rastumačiti: samo upotreba uspostavlja značenje riječi, budući da je ponovljen i potvrđen izbor, koji je upravljan instrumentalnim karakterom jezika (387 a). Zato su jezici, manje ili više, adekvatni svojoj svrsi, pa i griješenje ima svoj razlog (Sofist, 261 b). Platon pokazuje da su mogućnosti jezika ograničene mogućnošću kombinacije *eidosa* (»Sofist«, 262 c), što opravdava inoćnost pogrešivosti, ali i ispravljiivosti jezika, na čemu jedino i jest moguća kritika jezika, usp. Nicola Abbagnano, *Dizionario di filosofia*, str. 526. Međutim, iako je Aristotel tvrdio da je jezik organon (sredstvo), njegovo tumačenje ipak nije instrumentalističko, jer ga tretira kao sredstvo komunikacije, usp. Adam Schaff, *Uvod u semantiku*, Beograd, 1965, str. 243. Poslije su problematiku jezika doveli u vezu s izborom, tom osnovnom komponentom instrumentalnog tumačenja, Leibniz, Herder i, konačno, Humboldt, prethodnik moderne lingvistike, koji ju je kao takovu utemeljio svojim pojmom jezika kao organiziranoga govora.

³¹ *Radovi Filozofski fakultet, Zadar*, 8—9/1970, str. 282.

³² Karl Marx, Friedrich Engels, *Rani radovi*, Zagreb, 1961, str. 352.

³³ Adam Schaff, *op. cit.*, str. 243.

literaturi prevladana interpretacija prakse sa stanovišta teorije odraza. Isti tekst Marković tumači u biheviorističkom ključu kao Marxovo naglašavanje društvenog karaktera jezika koji, objektivno se očitujući u ponašanju, ne može ni biti privatni jezik, nego je uvijek društveni, kao kod Deweya. Zato Marković tvrdi kako je Marx tim tekstom htio reći da »mišljenje i psihika uopće predstavljaju objektivnu praktičnu stvarnost samo ako su oformljeni jezikom.«³⁴ Međutim, iako se time povlače paralele s Deweyem, Marković nije mislio na onu instrumentalističku koncepciju o kojoj je ovdje riječ, budući da ove deweyevske teze nisu instrumentalističke, nego biheviorističke. Umjesto bihevioristički, taj Marxov tekst treba shvatiti u duhu instrumentalističke teorije o jeziku, jer su u njemu prisutne dvije važne instrumentalističke komponente: instrumentalno podrijetlo jezika i njegova komunikativna intencija. Marx tvrdi da jezik nastaje na osnovu potrebe; ljudi su prinuđeni da razgovaraju, jer ih na to nagoni zajednički rad koji obavljaju. Jezik je instrument određene proizvodnje, i on se razvija prilagođujući se toj svojoj imanentnoj svrsi, tj. svrsi određene proizvodnje. Marx je implicitno priznao izbor, jer angažiranje oko jedne određene proizvodnje iziskuje biranje odgovarajućeg jezika, drugačijeg nego što je potreban drugoj proizvodnji. Marx ukazuje i na to da su izbori ravnani potrebom da saobraćaj (sporazumijevanje) bude što efikasniji radi postizanja zajedničke svrhe u akciji. Zato je Marxov termin »saobraćaj« sinoniman s komunikacijom, a ta se druga instrumentalistička komponenta ne potvrđuje samo ovdje, gdje je termin eksplicitno naveden, nego i u prethodnom dijelu teksta, kada Marx kaže da jezik postoji za druge ljude, a ne samo za mene samoga. Jezični je odnos tako protumačen kao čin sporazumijevanja među ljudima koji zajednički proizvode, i zato im je on potreban, a nije potreban u sebe zatvorenim i izoliranim pojedincima. To još bolje potvrđuje daljnji Marxov tekst koji se tiče tumačenja »odnosa.«³⁵ Prema tome, Marx nije tumačio komunikaciju, slično nekim marksistima, kao samoj sebi svrhovitu usmjerenost, koja zapravo svoju efikasnost ne zadobiva prilagodbom najrazličitijim svrhama proizvodnje. Zato Marković u daljnjem komentaru istog Marxova teksta tvrdi kako je Marx svijest i jezik tumačio kao potrebu da ljudi međusobno »opće« (*op. cit.*, str. 400). Pri tome je zapostavio ono što je bilo temeljnije: zašto je ljudima potrebno da se sporazumijevaju. Sigurno nije razlog čista potreba za sporazumijevanjem, nego je potrebno sporazumijevanje da bi se obavili stanoviti poslovi. Isti propust napravio je također i Schaff,

³⁴ Mihajlo Marković, *Dijalektička teorija značenja*, Beograd, 1961, str. 400.

³⁵ Karl Marx, Friedrich Engels, *op. cit.*, str. 352.

koji Marxu pripisuje u navedenom citatu da je htio naglasiti ulogu govora u procesu sporazumijevanja.³⁶ Pri tome Schaff samo nominalno spominje termin »instrument«, jer Marxovu tezu o komunikaciji dovodi u vezu s Aristotelovim pojmom organona,³⁷ s kojim se ne može poistovjetiti, budući da je Aristotelova koncepcija o jeziku — koja je prvenstveno naturalistička i konvencionalistička — strana instrumentalističkom pojmu jezika. Marxov pojam jezika kao instrumenta proizvodnje ne može se dovesti u vezu s Aristotelovim pojmom jezika kao organona, sredstva za komunikaciju, ali ni u vezu s pojmom jezika kao instrumenta za prenošenje spoznaje, kao kod Reznjikova.³⁸

Marxov tekst iz »Ekonomsko-filozofskih rukopisa«, nikad dosada ne spominjan u vezi s problematikom jezika, osobito jasno potvrđuje njegovo instrumentalno povezivanje jezika uz proizvodnju i naglašavanje efikasnosti komunikacije, kao produkta potreba same proizvodnje. Govoreći o učenjaskoj proizvodnji, Marx kaže: »Meni nije dat kao društveni proizvod samo materijal moje djelatnosti — kao jezik, pomoću kojeg mislilac djeluje — moje *vlastito* postojanje je društvena djelatnost, zato ono, što činim iz sebe, činim iz sebe za društvo...«³⁹ Za učenjaka je materijal njegove djelatnosti jezik i on s pomoću njega djeluje, ali ne kao pojedinac, nego kao društveni čovjek: iz sebe za druge. Jezik je instrument za tu djelatnost i on je komunikativan, jer je proizvodnja društvena, te kao i svaka druga proizvodnja iziskuje komunikaciju. Instrumentalnu interpretaciju Marx primjenjuje i u tekstu o odnosu filozofskog i običnog jezika, za razliku od Schaffa, koji Marxovo isticanje stvarnosti jezika opet tumači s pomoću teorije odraza.⁴⁰ Schaff materijalne predmete tumači kao znakove u društvenom procesu semioze (*ib.*, str. 233), da bi ponovno potvrdio svoju vlastitu tezu o jeziku kao sredstvu komunikacije koju imputira Marxu. Naprotiv, Marx je insistirao na tome da je uvijek jezik ispolja-

³⁶ Adam Schaff, *op. cit.*, str. 123.

³⁷ *ib.*, str. 243.

³⁸ *usp. ib.* pr. 261, Mihajlo Marković, *op. cit.*, str. 385, 396, L. O. Reznjikov, *Semantica e marxismo*, Milano, 1967, str. 351.

³⁹ Karl Marx, Friedrich Engels, *op. cit.*, str. 244.

⁴⁰ Karl Marx: »Za filozofe je jedan od najtežih zadataka da se iz sveta misli spuste u stvarni svet. Kao što su filozofi osamostalili mišljenje, tako su morali da osamostale jezik u sopstveno carstvo. To je tajna filozofskog jezika u kome misli kao reči imaju sopstveni sadržaj. Problem spustiti se iz sveta misli u stvarni svet pretvara se u problem — spustiti se iz jezika u život... Filozofi bi morali da rastoče svoj jezik samo u obični jezik iz koga je on apstahovan, da bi ga spoznali kao izvrnuti jezik stvarnog sveta i uvideli da ni misli ni jezik ne predstavljaju za sebe sopstveno carstvo, da su oni samo ispoljavanje stvarnog života«, prema Adam Schaff, *op. cit.*, str. 235 i usporediti *ib.*, str. 237.

vanje stvarnog života u instrumentalnom smislu. Apstraktni filozofski jezik jest apstrakcija od običnog jezika, koliko je i filozofski predmet apstrahiran od stvarnoga. Filozofski jezik teži za osamostaljenjem u vlastito carstvo u onolikoj mjeri u kojoj filozofi osamostaljuju mišljenje od samog svijeta. Posebnost takva jezika formirala se posebnošću svrha te djelatnosti. Ako je mišljenje bilo samosvrhovito, onda se jezik formirao prilagođujući se takvoj djelatnosti. Stoga Marx smatra da bi filozofi prevladavanjem tako izvrnutog jezika, prevladali krivu postavljenost svojega predmeta i filozofske djelatnosti koja se oko toga razvila. Marx je tako prikazao predmetnu proizvodnju kao izborni kriterij u mijenjanju jezika, te je dao svoju verziju kritike jezika, koja otkriva prednost instrumentalističkog razumijevanja jezika, jer je njegova teza suprotna neopozitivističkoj, a bliže najsuvremenijim analitičkim rezultatima.

I poslije je bilo malo filozofa koji su se s takvim uspjehom koristili instrumentalističkom interpretacijom kao Marx, iako se nije izričito bavio tim problemom. Što je manje bila bliska takva teorija pojedinim autorima, naročito marksističkim misliocima, više su bili prinuđeni da Marxove teze tumače kombinacijom oprečnih komponenata. Schaff je npr. Deweyevu i Gardinerovu koncepciju o jeziku smatrao naturalističkom i zbog toga je kritizirao (*ib.*, str. 120), a onda se opet obilato koristio Gardinerom tretirajući mnoge njegove, kao i Deweyeve stavove kao vrlo bliske marksizmu, slično Markoviću.⁴¹ Iz istog su razloga ti autori pragmatičko i biheviorističko povezivanje jezika uz rad morali smatrati bliskim marksizmu.⁴² Takve ustupke kritiziranim pravcima oni nisu bili u stanju koherentno povezati sa svojim ostalim izlaganjima, jer su potonja bila strana Marxu, a ono zajedničko Marxu i spomenutim filozofima — što su marksisti morali prihvatiti — bila je zapravo interpretacija jezika u duhu instrumentalističke teorije. Zato se moralo desiti da ti marksistički autori prezentiraju kao marksističko shvaćanje kradomičnu upotrebu ponekih komponenti instrumentalističke teorije,⁴³ te da ih amalgamiraju sa njoj stranim tezama. Rezultat je bio porazan: takva teorija o jeziku bila je konglomerat teorije odraza i instrumentalističkih teza⁴⁴ ili se instrumentalističke teze nalaze u

⁴¹ Adam Schaff, *op. cit.*, str. 120, 121, Mihajlo Marković, *op. cit.*, str. 391, 392, 75—80.

⁴² Adam Schaff, *op. cit.*, str. 195, Mihajlo Marković, *op. cit.*, str. 451.

⁴³ Adam Schaff, *ib.*, str. 62, 236—237; Mihajlo Marković *ib.*, str. 401—402, 475.

⁴⁴ Adam Schaff, *ib.* str. 237, osobito 249.

nerješivoj kontradikciji s ostalima, utemeljenima na teoriji odraza,⁴⁵ ili jezik postaje baš sve.⁴⁶

Marković kaže za koncepciju G. Rylea da je funkcionalističko-instrumentalistička teorija i pri tome navodi Ryleov citat o značenju kao upotrebi. Međutim, on nam ne objašnjava da li je svaka teza o upotrebi jezika instrumentalistička, po stoga ne znamo zašto naprosto moramo postulirati identitet Ryleove teze o upotrebi s instrumentalističkim tumačenjem. Marković i nadalje nekritički upotrebljava termin instrumentalizam kada bez komentara prihvaća da je pogrešno Wittgensteinovu koncepciju jezika iz njegove druge faze nazvati instrumentalističkom, a upravo tada Wittgenstein govori o upotrebi.⁴⁷ Jednom riječi, on zamjećuje da je teza o upotrebi jezika u nekoj vezi s instrumentalističkom koncepcijom, ali u kojoj, to ne nalazi za shodno da nam objasni.

Za stanovište utemeljitelja instrumentalizma kao filozofskog pravca J. Deweya, može se reći da njegova koncepcija o jeziku sadrži bihevorističke i instrumentalističke teze.⁴⁸ Čak i neopozitivist R. Carnap ponekad tako shvaća jezik, a na jednom mjestu u »Filozofskim istraživanjima« i Wittgenstein.⁴⁹ Međutim, ipak je pozitivni egzistencijalist Nicola Abbagnano dosada najkompletnije i najdeklarativnije zastupao instrumentalističku teoriju o jeziku. On smatra da je jezik temeljni instrument čovjekova opstanka, jer čovjek s pomoću njega uspijeva dati orijentativno značenje stvarima među kojima živi. Jezik je osnovno sredstvo s kojim čovjek raspolaze u svrhu konstrukcije svojega svijeta, ostajući kao biće potrebā, ovisno od svijeta, podložno ograničenjima svake vrste, iluzijama i pogreškama. Takav je i ljudski jezik; on bi mogao biti savršen samo ako je područje u kojem ga je čovjek formirao, također uspio savršeno srediti. No, to se nije uspjelo ni na dosad najsređenijem području — u znanosti. S druge strane, opet, neka brbljarija može biti savršeno u skladu s jezičnim pravilima i savršeno opisivati, ali bezvrijedne situacije, i onda će ipak ostati samo prazna brbljarija. Jezik, kao instrument, može biti upotrebljen na različite načine, na temelju objektivno prepoznatljivih svrha prema kojima su izbori orijentirani. U svim prilikama čak riječi mogu biti iste, ista im

⁴⁵ L. O. Reznikov, *op. cit.*, str. 63.

⁴⁶ Mihajlo Marković, *op. cit.*, str. 393, 396, 397, 401, 405, 475, 479, 385.

⁴⁷ Ludwig Wittgenstein, *Filosofska istraživanja*, par. 43, Mihajlo Marković, *op. cit.*, str. 52.

⁴⁸ Bihevorističke su teze u John Deewey, *Experience and Nature*, Chicago-London, 1926, str. 179, 188, a instrumentalističke *ib.*, i to 186, 179. M. Marković naziva Deweyevu koncepciju instrumentalističkom ili bihevorističkom, ali upotrebljava te nazive sinonimno, *usp. op. cit.*, str. 76, 79; 78, 79, 80.

I sintaksa, ali, ako je jezik temeljni čovjekov instrument, onda u njemu treba prepoznati moguće izbore koje mu on otvara.⁵⁰ Zbog toga je jezik prije svega ljudska funkcija formiranja simbola i njihove komunikativne upotrebe.⁵¹ Da jezik ima simbolički karakter, to znači da odnos riječ-stvarnost ne treba tretirati kao nužan, nego kao moguć, te da se ta mogućnost treba shvatiti kao odnos uvjetovan stavovima koji variraju i otvaraju polje izbora (*ib.*, str. 172). Na taj se način simbolizatorska funkcija jezika ostvaruje preko triju osnovnih komponenata: 1. simbolâ (tj. riječi, pisanih znakova, boja, oblika, masa, volumena i zvukova); 2. stvarnosti (stvari, duševnih stanja, osjećaja) i 3. preko stava koji posreduje i uvjetuje odnos simbola prema stvarnosti i koji ukazuje na neku situaciju, ideju, misao ili duševno stanje koje dopušta da se simbol shvati. Jezik, kao formiranje simbola, funkcionira na temelju izbora koje otvaraju stavovi kao posrednici između simbola i stvarnosti. Polje izbora koje tako nastaje uvjetovano je stavovima, ali nije determinirano, jer je stav rezultat izbora nekih mogućnosti koje su se ispostavile kao bolje po kriteriju instrumentalnosti jezika. Simbolizatorska funkcija jezika ne bi se mogla opravdati, ukoliko ne bi bilo mogućnosti izbora. Norme nekog jezika (vrednovanja koja imaju za cilj uspostavljanje reda, koherencije, jasnoće, efikasnosti i određenja uvjeta koje jedan jezik mora ispuniti da bi odgovarao svojoj funkciji) jesu moguće norme koje imaju smisla samo ako je jezik instrumentalno shvaćen (*ib.*, str. 174). A to znači da se kriterij izbora formira na temelju svrhe jezika koja proizlazi imanentno iz njemu pripadne djelatnosti. Jedino tako može biti objašnjena i komunikativnost jezika, kao manji ili veći uspjeh u ostvarenju funkcije jezika; kao manje ili više komunikativan jezik, s obzirom na odgovarajuću realizaciju njegove svrhe (*ib.*, str. 174).

Prema tome, osnovne karakteristike instrumentalističke koncepcije jezika sadržane su u shvaćanju njegove simbolizatorske funkcije u terminima mogućnosti i tretmanu upotrebe kao efektivne komunikacije. U suvremenim filozofijama jezika prisutne su ove teze, ali pojedinačno i nekoherentno razvijene do kraja.

E. Cassirer je definicijom čovjeka kao simboličkog bića upozorio na to da je čovjek govorno biće, čija je upotreba simbola u širokom smislu, kao produkcija uma, mita, umjetnosti i ostalih ljudskih aktivnosti, zapravo jezik kojim se klasificiraju i interpretiraju predmeti i tako im se daje smisao što ga po sebi ne bi imali.⁵² Ali se simbolički

⁴⁹ Ludwig Wittgenstein, *Filosofska istraživanja*, paragrafi 569 i 570; Rudolf Carnap, *Fondamenti di logica e matematica*, str. 5.

⁵⁰ Nicola Abbagnano, *Per o contro l'uomo*, Milano, 1968. str. 269—270.

⁵¹ Nicola Abbagnano, *Mogućnost i sloboda*, Beograd, 1967, str. 171.

⁵² Nicola Abbagnano, *Per o contro l'uomo*, str. 267.

jezik ipak može različito shvatiti; npr. u instrumentalističku teoriju neće ući frojddovska evokacija simboličkog jezika E. Fromma,⁵³ u kojoj se rasprava o simboličkoj funkciji jezika izvodi sa stanovišta naturalističke teorije jezika, koja ne omogućuje razumijevanje izbora.⁵⁴ Marksistički mislioci ne mogu simboličku funkciju jezika interpretirati u terminima uvjetovanosti, što zahtijeva mogućnost kao temeljna kategorija razumijevanja izbora.⁵⁵

Marksisti ni komunikativnu funkciju jezika ne uspijevaju rastumačiti, iako su neki za nju posebno zainteresirani.⁵⁶ Kako komunikativnu funkciju tumače kao društveni proizvod, ali na temelju teorije odraza,⁵⁷ proizlazi da je glavni oblik komunikacije intelektualno ili spoznajno razumijevanje.⁵⁸ Komunikativnost ostaje neobrazložena njezinom identifikacijom s društvenim proizvodom, jer ta identifikacija iziskuje drugu teoriju jezika, instrumentalnu, a ne teoriju odraza. Po instrumentalnom tumačenju, komunikativnost jezika sadržana je u upotrebi onih znakova koji omogućuju izbor i njihovu kombinaciju na ograničen i ponavljajući način,⁵⁹ a to marksistička teza ne uključuje. Marksistički mislioci vrlo teško mogu shvatiti upotrebu kao mogućnost izbora, jer iako koriste termin »izbor«, oni ga faktički poriču, jer mogućnost nikada nisu shvatili kao moguće.⁶⁰ To je razlog njihove nesposobnosti da objasne različite fenomene jezika — institucionaliziranje, mutaciju i mogućnost korekture, jer su jeziku oduzeli svojstvo promjenljivosti, razvojnosti i pogrešivosti. Jedino mogu uspjeti da pokažu u procesualnosti jezika tendenciju k ustaljivanju.⁶¹ Sama fleksibilnost jezika ostaje izvan domašaja tih teorija, jer se u njima prelamaju oprečne teze:

⁵³ Erich Fromm, *Zaboravljeni jezik*, Zagreb, 1970, str. 6, 19, 22, 23, 24.

⁵⁴ *ib.*, str. 25.

⁵⁵ Adam Schaff, *op. cit.*, str. 248; L. O. Reznjickov, *op. cit.*, str. 273, 269; Mihajlo Marković, *op. cit.*, str. 386.

⁵⁶ Naročito M. Marković, *ib.*, str. 9, 385, 396; Adam Schaff, *op. cit.*, str. 233, usporediti sa str. 237.

⁵⁷ Mihajlo Marković, *op. cit.*, str. 393, 395; Adam Schaff, *op. cit.*, str. 130. Dok se Marković uspješno odupire teoriji odraza, *ib.*, cijela IX glava, Schaff je eksplicitno prihvaća, *ib.*, str. 138, 238, 243.

⁵⁸ Adam Schaff, *op. cit.*, str. 116, 114, L. O. Reznjickov, *op. cit.*, str. 70; Mihajlo Marković, *op. cit.*, 489, osobito neka pravila: drugo, treće i četvrto, *ib.*, str. 494—499.

⁵⁹ Mogućnost izbora znakova u formi njihova institucionaliziranja, mutacije i korekcije može se objasniti instrumentalističkim principom uvjetovanosti, a mogućnost njihove kombinacije na ograničen i ponavljajući način jeste izvor sintaktičkih struktura na kojima se samo kao takvima može zasnivati lingvistika.

⁶⁰ Adam Schaff, *op. cit.*, str. 248; Mihajlo Marković, *op. cit.*, str. 361, 362, 373, 375, 363, 376; L. O. Reznjickov, *op. cit.*, str. 269—270.

⁶¹ Adam Schaff, *op. cit.*, str. 238, 258; Mihajlo Marković, *op. cit.*, str. 396, 472; L. O. Reznjickov, *op. cit.*, str. 49.

uvjetovanost i determiniranost, konvencionalnost i arbitrarnost,⁶² a da pri tome jedino adekvatno tumačenje — kondicionalno — ostaje tek blijedom intencijom.⁶³ Komunikativnost jezika u perspektivi takve »mogućnosti« izbora rezultira samo kao sporazumijevanje među jednakima.⁶⁴ Ti autori ne mogu objasniti komunikativnost jezika ni kao mogućnost kombinacije znakova na ograničen i ponavljajući način, jer unatoč priznanju kombinacije znakova,⁶⁵ ona je neizvodljiva iz pretpostavke koja nije mogućnost. Ograničen i ponavljajući način kombiniranja znakova proizlazi iz ograničenih mogućnosti samoga jezika, a takvim se jezik ne može tretirati s osloncem na »marksistički« determinizam, koji od spomenutih autora najviše nastoji napustiti jedino Marković.⁶⁶

Za svaku modernu teoriju jezika temeljno je pitanje problem značenja, dok je osnovni problem značenja definicija,⁶⁷ a to je upravo problematika gdje najviše dolaze do izražaja ograničenosti, odnosno, prednosti teorije jezika od koje se polazi.

U starijoj verziji moderne teorije značenja ponavlja se klasično tumačenje, a novija verzija razvija se u logici kao: a. logička sintaksa jezika; b. kao njezina nadopuna, logička semantika i c. u analitičkoj školi kao pitanje upotrebe riječi. Posljednja interpretacija kao »Meaning-as-use« do danas je ostala najproširenijom filozofskom verzijom značenja. Međutim, sve te pretenzije na teoriju o značenju, zajedno s biheviorističkom, pragmatičkom, operacionalističkom i dijalektičkom teorijom značenja,⁶⁸ zapravo su

⁶² Adam Schaff, *op. cit.*, str. 210, 248, 249; Mihajlo Marković, *op. cit.*, str. 475 i usporediti s bilješkom 60; L. O. Reznjickov, *op. cit.*, str. 58, 296.

⁶³ Adam Schaff, *op. cit.*, str. 267, 268; Mihajlo Marković, *op. cit.*, str. 404; L. O. Reznjickov, *op. cit.*, str. 269.

⁶⁴ Adam Schaff, *op. cit.*, str. 263; Mihajlo Marković, *op. cit.*, str. 489.

⁶⁵ Mihajlo Marković, *op. cit.*, str. 385.

⁶⁶ *ib.*, str. 401.

⁶⁷ C. K. Ogden, I. A. Richards, *Il significato del significato*, Milano, 1966, str. 30; Mihajlo Marković, *op. cit.*, str. 407.

⁶⁸ Za biheviorističku i pragmatičnu teoriju primjećuje i M. Marković da se tiče geneze značenja, *op. cit.*, str. 451. Sve te teorije tretira kao operacionalističke teorije značenja A. Schaff, *op. cit.*, str. 195—198. Međutim, Bridgmannov operacionalizam odnosio se na znanstveni pojam fizike (P. W. Bridgmann, *The Logic of Modern Physics*, New York, 1927), a poslije se počeo prenositi na značenje svih znanstvenih pojmova, i onda se povezivao s biheviorističkim tumačenjem značenja (Carnap II faze). E. Nagel je Wittgensteinovo tumačenje značenja kao upotrebe tretirao kao operacionalizam (Ernest Nagel, *op. cit.*, str. 208). Operacionalistička definicija postala je upotrebljivom u različitim tumačenjima značenja (pragmatizam, biheviorizam, neopozitivizam, operacionalizam, analitička škola), a njezine prednosti ističe i M. Marković, *op. cit.*, str. 84, 85, 428). Pap je tumači kao definiciju, čiji se definiendum određuje s pomoću eksperimentalnih opera-

tumačenja geneze značenja, čime se opravdavaju i njihovi nazivi, a ukoliko su smjerale na tumačenje značenja, onda nisu mogle izbjeći problem odnosa konotacije i denotacije. No i u stvarnim novijim teorijama značenja, kao što su emocionalno, pitoričko ili intencijsko značenje,⁶⁹ taj se problem jednako okreće u pitanje konotacije i denotacije. Ako se pak polazi od instrumentalističke teorije jezika, onda se problematika značenja pojavljuje u svojem izvornom, a ne transformiranom smislu, dakle, kao pitanje međudnosa konotacije i denotacije, koja nije toliko umjetna ni simplifikatorska kako se nekima čini.⁷⁰

U klasičnoj teoriji značenja svodilo se značenje na denotaciju. Po Richardsu i Ogdenu, to je primitivna koncepcija značenja, koja se razvila kao magijska teorija imena, a Melandri je smatra klasičnom semantikom, koja pretpostavlja prirodni izomorfizam riječi i predmeta.⁷¹ To je tumačenje značenja, prema tome, vrlo karakteristično za naturalističku teoriju jezika. U modernoj semantici ponovno ju je aktualizirao G. Frege, a posebno B. Russell, potencirajući Antistenov radikalni denotativizam (»On Denoting«, 1905).⁷² Russellovo rješenje bila je znamenita teorija određenih opisa (definite descriptions), koja je uvela definiciju upotrebe deskriptivnih izraza, svodeći definiciju značenja na ostenzivnu definiciju. Ta je teorija imala dvojak učinak: najprije je utjecala na prvo Wittgensteinovo djelo, preko kojeg se oformio sintaktički pojam značenja kod neopozitivista. Drugi odjek te teorije nalazimo u djelima kasnog

cija, i to najbolje pokazuje da se tu radi o definiranju geneze značenja znanstvenog pojma, jer takvu definiciju on smatra nekompletnom definicijom (Arthur Pap, *Introduzione alla filosofia della scienza*, Bologna, 1967, str. 52). Dijalektička teorija značenja M. Markovića sažimlje se u: značenje je njegova definicija i kontekstualno značenje (*ib.*, str. 437), iz čega proizlazi da značenje sačinjava četiri ili pet relacija (*ib.*, str. 304, 481), a one pokazuju da se tu radi o genezi značenja. Slabost takve teorije dobro je pokazao Gajo Petrović, *Filozofija i marksizam*, Zagreb, 1965, str. 274. 280. Isti prigovor da se radi o prikazu geneze značenja, odnosi se i na tumačenje značenja kao vektora (A. P. Ushenko, *The Field Theory of Meaning*, 1958).

⁶⁹ Max Black, *Problems of Analysis*, *op. cit.*, str. 55—56, tumači značenje kao intenciju: Ogden i Richards kao emocionalno značenje, *op. cit.*, str. 150—151, cijelo deseto poglavlje; o pitoričkom značenju usp. Nicola Abbagnano, *Dizionario di filosofia*, str. 774.

⁷⁰ C. K. Ogden, I. A. Richards, *op. cit.*, str. 213—216.

⁷¹ Richards i Ogden iznose da je magija imena bila razvijena u Indiji i Egiptu, *op. cit.*, str. 54; u grčkoj filozofiji također: u Parmenida, Heraklita, donekle u Platona i Aristotela, a najradikalnije je to izrazio Antisten svojim opozivom na ostenzivnu definiciju (Richards, Ogden, *op. cit.*, str. 58—60; Enzo Melandri, *op. cit.*, str. XXIII, XXIX, XXV, XXVIII). Richards i Ogden tvrde da se magija riječi održala i poslije, npr. u Hegela (*ib.*, str. 56), što doista dokazuju paragrafi iz Hegelove »Enciklopedije filozofijskih znanosti«, 461, 462, 463.

Wittgensteina, ali na drugi način, čega je posljedica nicanje pitanja o upotrebi riječi u analitičkoj školi.

a. U prvom smislu, Russellova teorija određenih deskripcija, koja je bila usko vezana uz empiristički atomizam preko Wittgensteinovog pojma logičke sintakse i istinosne funkcije atomičkih iskaza, izrasla je u teoriju reducije. Ona je bila temeljna teza neopozitivističkog pojma o značenju principa verifikacije, koji se temeljio na podjeli iskaza na analitičke i sintetičke iskaze. Neopozitivistički princip verifikacije bio je izlazišna teza neopozitivizma, ali je bio najspornija teza, koju su prvi izložili kritici upravo Russell i Wittgenstein, njezini prvi inspiratori.⁷² Neopozitivistički empiristički princip verifikacije imao je biti teorija sintaktičkog značenja, koja će razgraničenjem formalnog od materijalnoga, smisaonog od metafizičkog jezika, pribaviti empirijskim iskazima znanstvenog jezika neposrednu provjeru. No razlikovanje teorijsko-analitičke nužnosti logičkih i matematičkih iskaza bez ikakva semantičkog značenja od empirijsko-sintetičke vjerojatnosti semantički značenjskih iskaza, onemogućilo je, u stvari, da princip empirijske verifikacije bude ostvaren u onakvoj rigoroznosti u kakvoj je objavljen. Naime, zahtjev neposredne iskustvene provjerenosti tražio je da stav bude istinosna funkcija atomičkih iskaza, a to je empirijsku verifikaciju identificiralo s kompletnom provjerljivosti (konkluzivnom odlučivosti), premda A. Pap kaže da se taj princip mogao od početka shvatiti dvostruko.⁷⁴ I na temelju vlastite kritike⁷⁵ neopozitivisti su slabili proklamiran princip verifikacije,⁷⁶ a R. Carnap uvijek je znao novu verziju oslabljenog principa verifikacije teorijski potpuno razraditi,⁷⁷ a da se ipak nikada nije odrekao prvobitne podjele na analitičke i sintetičke iskaze, podjele koja je i dovela do uspostavljanja prvog rigoroznog formuliranja principa verifikacije.⁷⁸ Poslije su takvu podjelu neki neopozitivisti i

⁷² To tvrde Richards i Ogden, *op. cit.*, str. 57; Alfred J. Ayer, *Linguaggio verità e logica*, Milano, 1961, str. 56, a također i Nicola Abbagnano, *Storia della filosofia*, III, Torino, 1966, str. 723.

⁷³ Usp. Mihailo Marković, *op. cit.*, str. 103, 107, 100.

⁷⁴ Artur Pap, *op. cit.*, str. 23.

⁷⁵ To su bile kritike Poppera, Reichenbacha, Papa, Nagela.

⁷⁶ Usp. Mihajlo Marković, *op. cit.*, str. 118—126.

⁷⁷ R. Carnap je formulirao princip protokola (cfr. Ernest Nagel, *op. cit.*, str. 221), a o principima potvrđljivosti i opovrgljivosti usp. Rudolf Carnap, *Analicità, significanza, induzione*, str. 242, 294—295, 315.

⁷⁸ Carnap nastoji da nađe odgovor na prigovore; između opazajnih i teorijskih termina nema stroge linije demarkacije (*ib.*, str. 95—96); slaže se sa tezom sve veće nekompletnosti u provjeravanju značenja (*ib.*, str. 285), ali ipak uporno razlikuje analitičke od sintetičkih iskaza, teorijske od opazajnih (*ib.*, str. 49, 57).

mnogi drugi mislioci proglasili pozitivističkom dogmom ili dualizmom značenja.⁷⁹ Rigoroznija teza verifikacije izjednačivala je definiciju značenja sa samom verifikacijom značenja, a oslabljene verzije omogućile su uvođenje više vrsta definiranja.

b. Kritike i autokritike empirijskog principa verifikacije, utjecaj biheviornističke Morrisove semiotike i semantike simboličke logike Tarskoga doveli su neopozitiviste do toga da uvide potrebu nadopune sintaktičkoga sa semantičkim značenjem. Tako je nastala logička semantika, koju je od samog početka Reichenbach⁸⁰ smatrao metateorijom logičke sintakse. M. Black ju je proglasio novom verzijom neopozitivizma, jer između logičke sintakse i semantike postoji izomorfizam.⁸¹ Iako svakako valja priznati da je zasluga logičke semantike centraliziranje jezične problematike kao nikada do tada, ipak su uslijedile ponovne kritike, jer je ona ostala teorijom umjetnih jezika na osnovu svoje glavne tendencije da bude algebra značenja u formalnoj konstrukciji teorije dedukcije. Iako je uvela još elastičniji princip značenja, princip neodlučivosti,⁸² ipak su je smatrali neupotrebljivom za obični jezik (J. O. Urmson, 1956), neupotrebljivom bez običnog jezika (M. Black, *op. cit.*, str. 262), manje uspješnom od lingvističke semantike, kako je rekao Quine.⁸³ Unatoč svemu, mnogi su prihvatili, bilo umjereni neopozitivisti, ili kritičari, sintaksu i semantiku,⁸⁴ a manje ili više dolazilo je do izražaja da problem značenja zapravo obuhvaća pitanje odnosa konotacije i denotacije.⁸⁵

⁷⁹ Karl Popper, *op. cit.*, str. 37; Morton White, *The Analytic and the Synthetic: An Untenable Dualism*, New York, 1950; Willar van Orman Quine, *From a Logical Point of View*, str. 20—46; Arthur Pap, *Semantics and Necessary Truth*, 1956, i drugi, ali su opet učestale obrane empirističkog principa: R. Matesa, R. M. Martina, H. P. Gricea, P. F. Strawsona, J. G. Kemenyja i P. Achinsteinina (usp. Rudolf Carnap, *Analicità, significanza, induzione*, str. 14).

⁸⁰ Hans Reichenbach, *Radanje naučne filozofije*, Beograd, 1964, str. 229.

⁸¹ Max Black, *Problems of Analysis*, str. 258, 260.

⁸² Taj su princip priznali Carnap, Church i Quine. Usp. Francesca Rivalenti Brbò, *L'antinomia del mentitore nel pensiero contemporaneo*, Milano, 1961, str. 265—266.

⁸³ Max Black, *Problems of Analysis*, str. 262, također W. v. O. Quine, usp. bilješku 2.

⁸⁴ Po Morrisovoj podjeli značenja na sintaktičko, semantičko i pragmatičko (usp. Adam Schaff, *op. cit.*, str. 202—203), Carnap i Pap također tako postupaju (usp. Rudolf Carnap, *Fondamenti di logica e matematica*, str. 6—7, i Arthur Pap, *op. cit.*, str. 9). Tako također E. Melandri, M. Marković, L. O. Reznjkov i A. Schaff itd.

c. Problem upotrebe riječi, koji je otvorio Russell a preuzeo Wittgenstein, s druge se strane razvio u deskriptivnu semantiku, koja je, kako kaže M. Black, izazvala više pažnje (*ib.*, str. 256). Međutim, ipak su značenje kao upotrebu koristili sasvim različiti teoretičari.

Schaff je dobro zamijetio da je Wittgenstein već u svojem prvom djelu spomenuo značenje kao upotrebu,⁸⁶ ali je hipostazirao važnost te koncepcije za Wittgensteinovo djelo »Filozofska istraživanja« kada tvrdi da je u njemu Wittgenstein dosljedno proveo identifikaciju značenja s upotrebom, budući da Wittgenstein nedosljedno miješa teze iz nekoliko različitih teorija o jeziku.⁸⁷ Marković kaže da je tu Wittgensteinovu tezu razvila oksfordska škola, ali isto tako pogrešno tvrdi kako je Wittgenstein u svojoj drugoj fazi koncepciju o upotrebi vrlo široko razvio u novu teoriju značenja.⁸⁸ Značenje kao upotrebu još su prije koristili bihevoristi, Richards i Ogden, a poslije se njome služe neopozitivisti, pa čak i fenomenolog Merleau-Ponty.⁸⁹ Da to nije jedna određena teorija značenja, pokazao je i Marković svojom neodlučnosti kako da nazove interpretaciju značenja G. Rylea, osnivača analitičke škole⁹⁰ te svojom primjedbom da je to prije teorija geneze značenja.⁹¹ Schaff je uvrštava u teoriju relacije.⁹²

⁸⁵ Tendencija je neopozitivističke koncepcije značenja da se ono svede na referenciju, a poslije nastoji povezati referenciju i konotaciju R. Carnap (usp. Rudolf Carnap, *Meaning and Necessity*, Chicago, 1947, str. 246). Tom povezivanju skloni su svi oni koji prihvaćaju sintaksu i semantiku (usp. Mihajlo Marković, *op. cit.*, str. 339—340; L. O. Reznjikov, *op. cit.*, str. 68, 80).

⁸⁶ Ludwig Wittgenstein, *Tractatus logico-philosophicus*, 3.262, 3.326, 3.327.

⁸⁷ Usp. Adam Schaff, *op. cit.*, str. 200, sa Wittgensteinovom konvencionalističkom tezom i tretmanom jezika kao instrumenta u bilješkama 24, 25. i 49.

⁸⁸ Mihajlo Marković, *Formalizam u savremenoj logici*, Beograd, 1957, str. 224, također *Dijalektička teorija značenja*, str. 51, no to nije glavna ideja Wittgensteina o značenju, kaže Nicola Abbagnano, *Storia della filosofia*, III, str. 744—747, dok E. Nagel misli da Wittgensteinova namjera i nije bila razviti teoriju značenja, usp. Ernest Nagel, *op. cit.*, str. 207.

⁸⁹ Richards i Ogden ističu da su bihevoristi zaslužni za tumačenje značenja kao upotrebe (usp. Richards, Ogden, *op. cit.*, str. 39), u vezi s korištenjem tog principa kod neopozitivista usp. bilješku 94. Interesantno da o upotrebi govori i tako drugačiji mislilac kao što je Merleau-Ponty (usp. James H. Charlesworth, »Reflections on Merleau-Ponty's Phenomenological Description of 'Word'«, *Philosophy and Phenomenological Research*, XXX/1970, br. 4, str. 611).

⁹⁰ Mihajlo Marković, *Dijalektička teorija značenja*, str. 52, usp. s bilješkom 47.

⁹¹ *ib.* str. 59.

⁹² Adam Schaff, *op. cit.*, str. 200.

Značenje kao upotrebu najviše su tumačili pripadnici analitičke škole: Ryle, Austin, Strawson, Ayer itd. U tim interpretacijama najjasnije je došlo do izražaja da je problem značenja sadržan u problematici konotacije i denotacije. Najprije su analitičari bili skloni da značenje reduciraju na denotaciju i da se najviše koriste ostenzivnom definicijom. Međutim, pristupivši kritici radikalne denotacije, oni su sve više povezivali denotaciju s konotacijom, odlučujući se za kontekstualnu definiciju,⁹³ koja postaje prihvatljivom definicijom sasvim različitim autorima.⁹⁴

W. van O. Quine tvrdi da se značenje izraza ne može uvijek znati po denotaciji (jer je ona često neodredljiva),⁹⁵ nego po vlastitim zakonima ulančanosti riječi koje tvore skelet denotacije (frame of references) ili ulaze u sastav koordinatnog sistema (*ib.*, str. 151, 153). Zato denotacija ima smisla samo kao referencija prema svojem koordinatnom sistemu, koji traži uspostavljanje relacije riječi s pozadinom jezika (background). Problem denotacije rješava princip relativiteta u smislu regresa na pozadinu jezika, koja daje riječi u denotativnom smislu relativno značenje, te se tako kroz sustav jezika povezuju konotacija i denotacija, jer mjesto riječi u jezičnom sistemu koje izražava denotativno značenje, prvenstveno je konotativno određeno relacijom prema samom sistemu. Quine neispunjenost indentificirajuće denotacije (identifying reference) rješava teorijom o probijanju istinosne vrijednosti,⁹⁶ koja ipak još uvijek nije dovoljno elastična, i rigoroznija je od neopozitivističkog principa falsifikacije — koji, iako potječe iz škole naklonjene denotativizmu, taj problem rješava liberalnije.

Strawsonovo napuštanje identificirajuće denotacije mnogo je odlučnije, jer on smatra da se ne treba strogo i unaprijed odlučiti, kao što to mnogi autori čine, za princip falsifikacije ili za Quineovu

⁹³ Tek Wittgenstein druge faze nije priznavao samo ostenzivnu definiciju, nego je uz ekspanaciju (ostenzivna definicija) posebno priznavao značenje; Strawson je u »On Referring« zastupao referentno značenje, pa je poslije od toga odstupao (usp. *Semantics*, str. 11, 20). Austin nije bio za strogu referenciju, a Ryle je takvo tumačenje podrugljivo zvao »Fido« —teorije (usp. *ib.*, str. 7). Međutim, Austin i Quine ipak su strogo prosuđivali odsutnost radikalne referencije kao stav koji nije ni istinit ni lažan, a Quine je takvo rješenje nazvao »truth-value gap« teorijom, tj. probojem istinosne vrijednosti (*ib.*, str. 92). No i on je, kao i Strawson, odstupao od takva stava, priklanjajući se kontekstualnoj definiciji (*ib.*, str. 20).

⁹⁴ Npr. neopozitivisti Arthur Pap, *op. cit.*, str. 46, Ernest Nagel, *op. cit.*, str. 210; ostali analitičari, kao Enzo Melandri, *op. cit.*, str. XXVI; Mihajlo Marković, *Dijalektička teorija značenja*, str. 50, 437; Richards i Ogden, *op. cit.*, str. 333; čak i strukturalist Roland Barthes, *Elementi di semiologia*, Torino, 1966⁴, str. 40 itd.

⁹⁵ Willard van Orman Quine, »The inscrutability of reference«, str. 150, 152.

⁹⁶ Usp. bilješku 93; W. v. O. Quine, *op. cit.*, str. 31.

»gap«-teoriju. Zato Strawson pristupa modifikaciji »gap«-teorije i tako povezuje rezultate analitičke i neopozitivističke škole: treba razlikovati one slučajeve koji su podesni ili nisu za »gap«-teoriju, te ne treba proglasiti one koji nisu podesni, isto kao što je sam prije mislio, za stavove bez istinosne vrijednosti.⁹⁷

Takav je pravac dalje nastavila K. Donnellan svojim razlikovanjem atributivne i referencijalne upotrebe,⁹⁸ a u modernim analitičkim smjerovima pravca Z. Vendlera i pravca H. P. Gricea i P. Ziffa, također je zamjetljivo povezivanje konotacije i denotacije, što⁹⁹ je sve imalo odjeka na razvoj lingvističke semantike.

Interesantno je primijetiti da je ta plodonosna kritika denotacije od strane analitičara imala davnog prethodnika u Marxu, a da je kao takvu još nisu shvatili neki marksisti.

Reznjиков navodi Marxovu rečenicu: »Ne znam ništa određeno o nekoj individui, ako znam samo da se zove Jakov«,¹⁰⁰ a Schaff sljedeću misao: »Ime stvari je nešto spoljašnje u odnosu na njenu suštinu.«¹⁰¹ Reznjиков smatra da time Marx imenu ne pripisuje sadržinsko značenje, što će reći da mu preostaje denotativno značenje. Schaff misli da je time Marx odbacio konvencionalizam, a prihvatio arbitrarno značenje imena. Međutim, Marx je tu istupio protiv cijele semantičke tradicije koja je zastupala identitet imena i predmeta. Možda još zastarjelim terminima, kao što su spoljašnost, suština (aparatus filozofije XIX stoljeća), Marx je odbio redukciju značenja na denotaciju, zastupajući jedan drugačiji stav koji će punu važnost dobiti tek danas.

Suprotna tendencija — da se značenje svede na konotaciju — imala je manje predstavnika i nije polučila u semantici nikakav uspjeh. Za E. Husserlom su u tom smislu pošli Lewis i Royce.¹⁰²

Prema tome, s obzirom na teoriju značenja, zadatak je instrumentalističke koncepcije o jeziku da razvije teoriju značenja u smislu povezivanja konotacije i denotacije, da bi se eliminirali bezuspješni ekstremi radikalne denotacije i konotativizma, ekstremi koje teško mogu eliminirati predstavnici određene ili fenomenološke deskripcije. Povezanost konotacije i denotacije treba riješiti kao obratno proporcionalni odnos, o kojem je ponešto već znao i naš

⁹⁷ P. F. Strawson, »Identifying reference and truth-values« *Semantics*, str. 98—99.

⁹⁸ Keith Donnellan, »Reference and definite descriptions«, *Semantics*, str. 100, 115.

⁹⁹ Usp. Članke Z. Vendlera, H. P. Gricea i P. Ziffa, *Semantics*, str. 115—134, 53—60, 60—68.

¹⁰⁰ Karl Marx, *Kapital*, I, prema L. O. Reznjиков, op. cit., str. 79.

¹⁰¹ Karl Marx, *Kapital*, I, prema Adam Schaff, op. cit., str. 211.

¹⁰² Nicola Abbagnano, *Storia della filosofia*, III, str. 773, 772—773.

matematički logičar, Trogiraniin, A. Nagy.¹⁰³ Taj odnos treba tretirati u terminima uvjetrovanosti, a problem definicije rješiv je jedino u skladu s različitošću predmeta.¹⁰⁴ Taj bi zadatak bio vrlo urgentan, kako zbog imanentnih razloga filozofske semantike tako i zbog koristi za lingvističku semantiku, koja je sada zauzela centralno mjesto u lingvistici.

Najbolje demonstrira takvu potrebu najnoviji razvoj američke deskriptivne lingvistike. Strukturalna lingvistika, tj. klasični strukturalizam,¹⁰⁵ (L. Bloomfield, 1933; Z. Hennis, 1951) nije tretirao semantiku kao dio lingvističke deskripcije, jer je njezina pravolinijska analitička metoda kojoj je svojstvena taksonomija, pogodovala samo gramatici.¹⁰⁶ Zato strukturalna semantika, ispravno kaže Ž. Muljačić, ne može zblížiti značenje i formu (sintaksu).¹⁰⁷ Međutim, da to ne može ni novi dijakronički strukturalizam, također je pokazao Ž. Muljačić primjerom S. Ullmanna, koji ne razlikuje dobro vrstu tehnike definiranja od njezine podvrste (*ib.*, str. 217, 218), nego to može nova lingvistička semantika generativne (transformacijske) gramatike. Međutim, ona je nastala pod utjecajem filozofske semantike — Wittgensteina iz druge faze, analitičke semantike Austina i Rylea, logičke semantike Tarskoga i semiotike Morrissa,¹⁰⁸ te razumljivo dijeli i njihove slabosti, što se

¹⁰³ Albin Nagy, »Lo stato attuale ed i progressi della logica«, *Rivista italiana di filosofia*, II/1891, br. 6, str. 314—315; Albin Nagy, »I primi dati della logica«, *Rivista italiana di filosofia*, V/1894, str. 52.

¹⁰⁴ Različite su definicije, i one se mogu također različito klasificirati, što sve zavisi od tipa logike koji se usvaja (usp. pokušaj polaska sa stanovišta moderne, neapofantičke logike Irvinga Copija, *op. cit.*, str. 119—128). Uopće, logika ima zadatak da iznese prethodno, kao i da opiše denotativne i konotativne tehnike definiranja (*ib.*, str. 135—144). Sa stanovišta filozofije jezika i filozofske semantike, ako ona hoće da bude instrumentalistička, proizlazi onda da za neke predmete vrijedi kompletna odlučivost, koja se, shodno predmetu, može izraziti ostenzivnom ili analitičkom definicijom; međutim, ovu potonju treba reinterpretirati ako se želi napustiti esencijalistički pojam definiranja, koji stalno sugerira apofantička logika nužnosti. Za neke predmete vrijedi nekompletna odlučivost, koja se može izraziti sinonimnom ili operacionalističkom definicijom; za neke opet predmete vrijedi neodlučivost, pa se može u pojedinim slučajevima primijeniti rigorozniji princip, Quineova »gap« teorija ili pak manje rigorozan Popperov princip falsifikacija (opovrgljivosti), koji se može ostvariti kontekstualnom definicijom.

¹⁰⁵ Zarko Muljačić, *Introduzione allo studio della lingua italiana*, Torino, 1971, str. 115.

¹⁰⁶ Howard Maclay, »Overview«, *Semantics*, str. 169.

¹⁰⁷ Zarko Muljačić, *op. cit.*, str. 123.

¹⁰⁸ Charles E. Caton, »Overview«, *Semantics*, str. 10.

očituje u teškom osvajanju rezultata.¹⁰⁰ Za drugu razvojnu fazu generativne gramatike najutjecajnija je bila Katz-Fodorova komponentijalna teorija značenja, čija je pretenzija da bude integrativna teorija jezične deskripcije, pa se koristila Russellovom teorijom određene deskripcije. Iako je komponentijalna teorija uspjela službeno uključiti semantiku u jezičnu deskripciju, ona nije bila dovoljno fleksibilna da bi objasnila odnos sintaktičkih i semantičkih struktura.¹¹⁰ Za treću razvojnu fazu generativne gramatike upravo je karakteristično traženje povezanosti sintakse i semantike na takav način da se negira autonomija sintakse, te traži neodjeljivost sintaktičkih i semantičkih informacija (G. Lakoff, Ch. J. Fillmore, J. D. Mc. Cawley i dr.), Fillmore je to izrazio kao zahtjev da leksik mora uključiti informaciju o upotrebi leksikalnih predmeta, čime lingvistička kompetencija treba da se proširi na znanje o upotrebi jezika.¹¹¹ Stoga je sve više tipično za ovu školu korištenje termina jezične upotrebe.¹¹²

Catonov zaključak u vezi s najnovijim razvojem američke deskriptivne gramatike, osim što je vrlo duhovit, čini se da pogađa i daljnje razvojne tendencije: paralela *sintaksa/semantika* riješila se negacijom autonomije sintakse; čini se da će u paraleli lingvistička *kompetencija/upotreba*, sljedećom žrtvom biti kompetencija,¹¹³ a to bi značilo poraz strukturalizma, koji su mnogi već pri-

¹⁰⁰ Nedostatak koherentne koncepcije jezika i variranje u tumačenju značenja najbolje se zamjećuje u fazama promjena koje je prošao N. Chomsky, najprije strukturalist, a onda generativni gramatičar (njegova knjiga *Syntactic Structures*, 1957, bila je standardna strukturalistička teorija, jer je izričito branio neovisnost sintakse od značenja, usp. *Semantics*, str. 162). On je prošao također kroz dvije razvojne faze generativne gramatike: u prvoj se fazi značenje još vezivalo uz nešto izvanjezično, *ib.*, str. 169, a u drugoj fazi značenje je priznato kao službeni dio jezične deskripcije, ali su dubinske i površinske sintaktičke strukture baza semantičke deskripcije; uz Chomskog, u toj se fazi javljaju Katz i Postal (1965, 1964), no u trećoj fazi on više nije utjecajan.

¹¹⁰ Vidljivo je na primjeru Katz-Fodorove koncepcije (1963), *Semantics*, str. 175—176. Katz je ostao na toj poziciji i poslije, jer i nadalje insistira na potpunoj adekvaciji potkomponenti i semantičkih komponenti, koja je paralelna s fonološkim komponentama, pa kompozicionalni proces značenja dovodi do izomorfnosti semantičkog deskriptivnog sistema sa sintaktičkim sistemom (usp. *Semantica*, str. 307, 297, 175—176). Zato nalazi Katz za potrebno da se brani od Quineove kritike Carnapa (*ib.*, str. 306), a osim toga svoju kompozicionalnu teoriju značenja osigurava najmanje pouzdanim principom — veoma jasnom intuicijom o semantičkim svojstvima i relacijama (*clear-cut intuitions*, *ib.*, str. 307).

¹¹¹ Charles J. Fillmore, »Types of Lexical Information«, *Semantics*, str. 370—393.

¹¹² Bendix, Langendoen, Winreich, pa i Chomsky, *ib.*, str. 180.

¹¹³ *ib.*, str. 180.

hvatili, jer razočarani napuštaju lingvistiku i odaju se psiholingvisti i istraživanju ljudske komunikacije (*ib.*, str. 181). Međutim, pobjeda semantike u lingvistici i pobjeda teze o jezičnoj upotrebi u semantici nisu potpun poraz dosadašnje lingvistike, kao ni uspjeh deskriptivne semantike; njezina pobjedonosna teza o upotrebi jezika nema adekvatnu interpretaciju, jer joj manjka jedinstvena teorija jezika, a to je instrumentalistička teorija.

Dok filozofija jezika i filozofska semantika ne razviju instrumentalističku teoriju, neće biti iznenađujuće da se u generativnoj gramatici ključni termini (upotreba, komunikacija, konotacija-referencija) upotrebljavaju nefundirano, da strukturalna lingvistika još uvijek nije napustila tretiranje jezičnog sistema kao nužnosti¹¹⁴ i da je evropska lingvistička semantika još pod utjecajem Katz-Fodorove komponencijalne semantike,¹¹⁵ koja je u Americi već prevladana.

¹¹⁴ Žarko Muljačić, *op. cit.*, str. 123.

¹¹⁵ Danas su tog smjera najugledniji evropski semantičari Lyons, Coseriu, Mounin, Pottier, Greims, Heger, Baldinger, *ib.*, str. 221.

H. FESTINI

H. Festini: INSTRUMENTALIST THEORY OF LANGUAGE AND
KARL MARX

Summary

Following the hints of the Italian positive existentialist Nicola Abbagnano of the instrumentalist theory of language, the author states its advantages over the naturalist and conventionalist theories of language, and includes into the theory Marx's marginal remarks on language, because they verify two of its basic components: (1) that the instrumental character of language results from the selection which is conditioned by the type of production, (2) that communicative effectiveness is the result of the adaptation to the instrumental propose of language.

A critical consideration of the theory of meaning in three of its basic interpretations (syntactical meaning, semantic meaning, meaning as use) and in the explanation of the genesis of meaning (pragmatic, behaviouristic, operational, dialectic) as well as especial consideration of the latest views of the analytical school of meaning as use (a critique of the radical referenes of Strawson and Quine) — have all proved that the problem of meaning is contained in the relation of connotation and denotation, a vague idea of which was expressed in 19th century by the Croatian mathematical logician A. Nad. Having demonstrated Marx's critique of radical reference, the author states that the task of the instrumentalist theory of language is to develop as soon as possible a theory of meaning in terms of interrelations of connotation and denotation, continuing the above-mentioned tradition-all of which would be of use not only to the philosophy of language that would thus realise a systemic theory, but also to linguistic semantics where such deficiency is strongly felt. Namely, although transformative — generative grammar in its latest stage is all the more in favour of treating meaning as a connotative-denotative relation (Lakoff, Fillmore, etc.), owing to the lack of a systemic theory of language, the basic terms of generative grammar are not sufficiently grounded (choice, possibility, use, communication) and its relation to structuralism is insufficiently defined.